

WERKLOOSHEID

in de Noordse Literatuur

door J. Henzel

Het vraagstuk der werkloosheid houdt allen bezig. Vooraanstaande staatslieden hebben zich het hoofd moede gepeinsd, en het resultaat is geworden, dat zij niet veel dichter bij een werkelijke oplossing zijn gekomen. De tijd, dat politici aan de vooravond van verkiezingen beloofden aan de werkloosheid een einde te zullen maken, is reeds lang voorbij en men gaat steeds meer rekenen met dit verschijnsel als een chronische kwaal.

Voor velen is het alleen een kwestie van steunverlening geworden, al weet men wel, dat er ook een ethische zijde aan dit probleem te vinden is.

Maatschappelijke werkers, die zich meer in het bijzonder het ethisch gevaar van de werkloosheid voor ogen stellen, zijn druk bezig met helpen. Ze beraadslagen, maar werken ook. Gelukkig hebben ze met aanpakken niet gewacht, totdat het beste geneesmiddel ontdekt was. Het zou anders nog droeviger gesteld zijn met de slachtoffers.

Geen wonder, dat ook de kunstenaars hun oog op dit verschijnsel hebben gericht. Door de werkloosheid zijn in het leven van velen zulke tragische toestanden en conflicten ontstaan, dat de werkelijkheid hier vaak spannender is dan de fantasie. Wat het verlies van de arbeid voor sommige categorieën van mensen voor ontzettende gevolgen heeft, is niet aan iedereen bekend. Hoe deprimerend en demoraliserend de gevolgen van de werkloosheid voor de jeugd zijn, heeft ieder in een enkel geval wel gezien. Maar deze gevolgen doordenken, doen slechts weinigen. Het is ook niet hartverheffend. En het wordt te ontzettender, naarmate men gaat gevoelen, dat men alleen niet anders vermag dan misschien een familielid of vriend helpen. Maar aan het verschijnsel als zodanig niets veranderen kan.

In het najaar 1933 verscheen er in Zweden een roman, waarin de werkloosheid behandeld wordt. Hij draagt de titel van „Slaven” en is „een schokkend sociaal

document” genoemd. De werkloze jeugd en het ellendig bestaan van dezulken in de Zweedse hoofdstad wordt er in geschilderd „met een kennis van zaken en een betrouwbaarheid, die de meest vlammeende aanklacht tegen de gemeenschap vormt.” Wie het boek gelezen heeft, vergeet nooit meer het ontzettende, waarvan het vol is. In het najaar '34 kwam een (zelfstandig) vervolg hierop uit, dat zo mogelijk nog troostelozter is. Het handelt nl. over de weg terug in de maatschappij; over de vertwijfelde pogingen der werklozen om zich aan te passen aan de kringen, tot welke ze zijn afgezakt en het toont, helaas, op overtuigende wijze aan, dat het voor velen niet eens meer helpt, wanneer ze tenslotte werk vinden. Ze zijn voor altoos onherstelbaar gemerkt door de jaren van honger en bedelarij. Ze kunnen zich niet meer buigen onder de wetten der gewone samenleving. De jaren van gebrek en ellende hebben in hun hart een haat en een bitterheid doen geboren worden, die op een goede dag naar buiten zal uitslaan.

We willen hier niet verder op ingaan. Een ander Zweeds auteur, Hilding Ostlund, tekent in zijn najaar '32 uitgekomen roman „Wij arme duivels” niet in zulke schrille kleuren. Bovendien laat hij zijn held na zeven jaren van ellende een betrekking vinden. Maar zijn boek werkt misschien daardoor nog meer uit; beneemt niet alle hoop en laat toch duidelijk zien hoe de werkloosheid in het leven van ontwikkelde mensen, die tevoren een goede positie hadden, hen niet slechts langzaam, maar zeker omlaag trekt, doch ook hen, ondanks een wanhopige innerlijke strijd, op de weg van de misdaad brengt.

Esaias Ternberg heeft een uitnemende positie op een kantoor. Als hij getrouwd is, maakt hij met zijn jonge vrouw een reis, waarop zij alle grote en schone steden van het vasteland bezoeken, waar iets cultureels te genieten is; en het plan is zelfs nog over te steken naar Engeland en over Noorwegen naar Zweden terug te keren. 56

Maar in de een of andere stad krijgt hij een telegram en moet dadelijk terugkomen. De chef van het kantoor heeft een beroerte gekregen en hij zal hem vervangen.

Maar ook hij verliest zijn positie.

Hier hebben we dus met een werkloze te doen uit gegoede stand. Toch duurt de ellende niet minder dan zeven jaar. En nu kan men zich begrijpen wat dat betekent. Zijn vrouwtje heeft zich steeds dapper gedragen. En lange tijd zijn ze nog de jonge lui gebleven, die op elkander verliefd waren. Maar... tenslotte wordt dat toch anders. Op een goede dag meent hij in enkele woorden van zijn vrouw een toespeling te horen, dat hij toch eigenlijk niet zo flink zal zijn. Niet direct. Een toespeling meent hij te horen... Hij vliegt op... en voor de eerste maal in het huwelijk van 12 jaar, dat een onafgebroken tijd van geluk is geweest, worden onvriendelijke woorden gewisseld.

De auteur laat zijn held zeggen: „Werkloosheid in en op zich zelf is niet half zo erg als het gevolg, de onverschilligheid. Zolang de geest zijn elasticiteit bewaart, blijft er nog een heel stuk weg over tot aan de vernedering.” Maar die onverschilligheid komt. Ternberg gaat tot het inzicht komen, dat men slechts half zoveel nodig heeft om de knagende honger te verdrijven, wanneer men stil op de sofa ligt, en nog minder, wanneer men slaapt!

Eerst verzet hij zich tegen deze onverschilligheid. Maar de tegenstand wordt steeds zwakker.

Ontzettend is ook het achteruitgaan in woning. Wel was hij bij zijn werkloosheid een kleinere woning gaan zoeken. Maar toch zulk een, dat hij althans enigszins „in zijn stand” bleef. Er komt echter geen werk, en de woning wordt kleiner, totdat hij tenslotte met zijn vrouw aanlandt in een kazerne, waar zij één kamer hebben, evenals de andere bewoners trouwens. Er wonen er veel. En zij zijn van de meest uiteenlopende aard.

Men komt met hen in aanraking, hoe weinig ook. En dit is op zich zelf reeds een pijniging. Het is er gehorig, en men weet niet alleen alles van elkaar. Neen, sommigen weten veel meer van elkander dan er te weten is.

57 Zo hoort Ternberg zonder het te willen op een goede dag weer hoe Lantz, één der

bewoners, zijn vrouw de straat op drijft. Ze moet ook maar wat verdienen. Hij hoort de twist tussen deze twee mensen; walgt van deze methode, en ondanks alle walging flitst de gedachte hem door de ziel: „Zou Cecilia...?” Hij komt niet verder; schrikt er zelf van; werpt de gedachte zover mogelijk weg. Zou zijn vrouwtje... Zou hij zijn lief vrouwtje... Vreemd... toch kan hij de gedachte maar niet kwijt raken. Hij schaamt zich werkelijk erover, en... bij een woordenwisseling over de vraag naar voedsel werpt hij het er uit: „Je kon zelf ook wel eens helpen. Kijk eens naar Mevrouw Lantz!”

En als ze dan straks uit is en niet zo spoedig terug komt, — wat heeft de vrouw van een werkloze ook te doen! — dan zit hij in doodsangst.

Lantz biedt hem geld aan, als hij maar alleen bij eventueel onderzoek wil zeggen, dat Lantz die avond zo en zo laat thuis is gekomen. Hij neemt het niet aan en weigert evenmin. Al weer strijd. Wel begrijpt hij, dat er iets niet in de haak moet zijn, maar... het geld. Uit deze strijd wordt hij gered door een ander bewoner van een kazernekamer, een los arbeider, die heel alleen is. Hij heeft zijn verleden, maar is de goede genius van Ternberg. Nu en tot op het laatst toe. Een edele ziel, die steeds ten tonele verschijnt, als er hulp nodig is; die nog verdient en nog zijn biertje drinkt. Maar dit tenslotte niet meer drinkt om Ternberg te kunnen helpen met het betalen van de huur.

Ook hem was het geld reeds aangeboden, maar hij weet wat Lantz uitvoert. Hij heeft resoluut geweigerd. Maar... een los arbeider verdient ook gemakkelijker iets dan een werkloze kantoorchef.

Op een goede dag vinden we Ternberg met weer een anderen bewoner, den werklozen metaalwerker Erik Jonsson bij Lantz. Beiden hebben geld nodig om de huur te betalen. De eigenaar van de kazerne geeft niet veel crediet.

Maar Lantz leent ze geen geld. Wel kunnen ze een paar borrels krijgen. Weer doet hij hun een voorzichtig voorstel om hem te helpen. Dan kunnen ze wat verdienen. Als ze er echter niet op ingaan, blijft het bij borrels.

Er komt een opstootje, en zelfs Ternberg doet mee. Jonsson plundert en richt thuis

een feestmaal aan.

De oude Lundgren, die zijn verleden toch ook heeft, zoals we reeds zeiden, waarschuwt hen voor zulke opstootjes. Men verwisselt de ene hel tegen de andere slechts. Maar Jonsson weet geen raad meer. „Ik word nog gek, Lundgren. Ik word gek. Ik kan het niet langer uithouden om Alice en mijn kind zo te zien lijden.”

Een paar dagen later heeft de stakkerd zijn vrouw en kind dood geslagen en zich zelf de hals afgesneden. Het was hem te zwaar geworden.

Weer komt de strijd voor Ternberg. Waarom dit voorbeeld niet gevolgd? Zij zijn tenminste uit hun lijden. Die Erik Jonsson was nog zo dom niet. Hij maakte er een eind aan. Trouwens, die Lantz is ook geen uil. Die weet te verdienen.

In het hele boek komt maar één godsdienstig mens voor, een oude juffrouw, die ook in de kazerne woont. Ze deelt haar vrome raadgevingen overal uit en oordeelt alles en allen op de meest goedkope manier. Al haar vroomheid verhindert haar niet aan alle deuren luistervink te spelen. En als ze dan iets heeft gehoord, vertelt ze alles. Ook hier is ze gereed met haar oordeel over den armen Jonsson. Ze is de domme onbarmhartigheid zelve. En haar vroomheid is niets dan blasfemie. Helaas is haar figuur uit het leven gegrepen. Er lopen er velen zo rond.

De oude Lundgren gaat er nog tegen in. Het helpt natuurlijk niets, maar zijn edel karakter laat de schrijver er nog te schoner door uitkomen. In deze figuur stelt de auteur ons wel het meest vierkant voor de vraag, of we in deze moeilijke tijden genoeg doen voor de armen en ellendigen, die door de werkloosheid getroffen zijn.

De strijd voor Ternberg gaat nu voort. Hij staat nu op een tweesprong. Reeds vroeger heeft hij het al eens tot zijn vrouw gezegd: „Mijn lieve Cecilia, op de duur gaat het niet om een eerlijk mens te blijven.” En als zij dan schrikt van zulke woorden, antwoordt hij: „Het is moeilijk om je te zien honger lijden.”

Het wordt bij allen op de duur hetzelfde. Dat zei Jonsson; dat zegt Ternberg nu ook. Eén van de twee wegen moet hij gaan, die van Lantz, of die van Jonsson. Of... of... Ze leiden beide ten verderve. Deden ze dat?

Met psychologische fijnheid wordt deze strijd beschreven. In de droom verontrusten hem nog de vraag: Jonsson of Lantz? Telkens schrikt hij wakker en zijn vrouw daarvoor ook. „Scheelt je iets, Esaias?” „Neen.” Zo duurt het enige tijd. Zulk een strijd mat af; sloopt onze geestelijke krachten even goed als onze fysieke weerstand. Dat is het allerergste.

En terwijl het weerstandvermogen met onverbiddelijke noodwendigheid geringer wordt, wordt de verleiding te zwaarder.

Eindelijk op een warme zomeravond zit hij op een bank in een der parken. Weer heeft hij de ganse dag naar werk gezocht en weer tevergeefs... Een balkondeur staat open van een aanzienlijk huis. Men zou er gemakkelijk... Hij onderdrukt de gedachte. Maar... wordt hem hier nu de weg niet gebaad?

De strijd duurt lang, doch hij bezwijkt ten slotte. En... straks wordt hij ingerekend. Als dief!

Een der bewoners van de kazerne, die daar ook niet hoorde, is het goed gegaan. Mej. Ester Karlgen. Zij is gehuwd met een advocaat. De familie Ternberg heeft ze niet vergeten, en ze vraagt haar man den armen kerel te verdedigen. Hij doet het met al zijn talenten. Zal ook wel gedaan krijgen, dat de man met zijn onbevlekt verleden voorwaardelijk zal veroordeeld worden. Maar... zal dit niet betekenen, dat hij geoordeeld wordt om recidivist te worden? Zijn advocaat doet alle moeite, spreekt met den bestolene, en ter elfder ure wordt hem een brief overhandigd, die de blijde tijding inhoudt: De bestolene heeft voor den ongelukkige een betrekking, en wel een betrekking overeenkomstig z'n kunnen en kennen! In dit boek zijn dus lichtpunten, en ook voor den held van het boek wordt het einde licht. Maar de schilderij als geheel is er een in donkere kleuren. Dit kan ook wel moeilijk anders. Alleen, waarom leven degenen, die nog geregeld verdienen, zo weinig mee met de ellendigen in grote nood? Waarom weten ze er zo weinig van? Dit boek is geen tendenzroman, maar duidelijk is toch wel, dat het ons wil wijzen op de grote moeilijkheden, waarin de werklozen verkeren. Hier voelt men ook weer meer, welk een zegen het is zijn brood nog te kunnen verdienen. En ook dit voorrecht legt verplichtingen op.

